
MARINO BORBIKONI BORAC ZA CRNU GORU IZ SAN MARINA

Nenad Stevović

Investigating the personalities of intellectuals and friends of Montenegro who wrote about the injustice done to Montenegro between the two world wars, the author deals with Marino Barbiconi, a professor, scientist and statesman from San Marino. In addition to an exhaustive biography of Barbiconi, the author deals with his engagement in various committees for the defence of Montenegrin sovereignty and maintaining ties with prominent Montenegrin emigrants.

Jedan iz plejade inostranih intelektualaca, prijatelja Crne Gore i posvećenih boraca za njeno nepravedno oduzeto pravo na državnu nezavisnost u periodu između dva svjetska rata je bio i profesor Marino Borbikoni (*Marino Borbiconi*) iz San Marina, pedagog, naučnik i državnik.

Marino Borbikoni se rodio 28. februara 1862. godine u skromnoj i časnoj zanatskoj porodici, u dvorcu – gradu Seravaleu¹, koji je vjekovima Republici San Marinu darivao domišljate ljude, majstore politike i cijenjene državnike. Imao je sedmoro braće, ali nažalost, zbog bolesti i tragičnih događaja u porodici, samo on je doživio zrele godine. U djetinjstvu je ostao i bez roditelja, pa je brigu o njemu preuzeo stric.

---

¹ Seravele (*Serravelle*) se nalazi u sjevernom dijelu San Marina, ima 11.000 stanovnika, obuhvata teritoriju od 10,5 km² i predstavlja najnaseljeniji i najprostraniji dvorac-grad u Republici.

Osnovnu školu je završio u rodnom gradu, a gimnaziju u Riminiju. Fakultet prirodnih nauka pohađao je u Bolonji kod izuzetnih i čuvenih profesora, geologa i minerologa Luidi Bombičija (*Luigi Bombicci*), velikog botaniste Federika Delpina (*Federico Delpino*), paleontologa svjetske slave Đovanija Kapelinija (*Giovanni Capellini*) i drugih velikana prirodnih nauka. Kao jedan od najboljih studenata, diplomirao je 1887. godine i dvije naredne školske godine predavao je u Tehničkoj školi u Čefaliju, u provinciji Palermo na ševernoj Sicilijanskoj obali Tirenskog mora. U ovom predivnom gradu, koji je okružen prirodnim ljepotama, sa mnoštvom spomenika i blagom klimom, koja mu je prijala i ojačala zdravlje, započeo je svoj profesorski poziv kojem će biti posvećen do kraja života. Sa nostalgijom i radošću često se prišćećao tih početaka.

Prosvjetne vlasti iz otadžbine su 1889. godine uputile poziv profesoru Borbikoniju da preuzme u državnoj Gimnaziji Beluzi (*Belluzzi*) u San Marinu katedru za prirodne nauke, hemiju i fiziku i tako zamijeni čuvenog profesora Ferdinanda Palagija (*Ferdinando Palagi*) koji je sa službom prešao u Firencu. Marino Borbikoni je u prosvjetnu misiju zakoraćio sigurnog duha, nastavio sa visokom sviješću sve do iznenadne smrti. Obdaren jednostavnom i efikasnom komunikacijom, bio je poznat po mirnom i pravednom rasuđivanju, po sposobnosti da zadobije bez ikakvog napora intenzivnu pažnju svojih učenika, čak i onih manje obdarenih. Bio je predavač sa iskrenom i dubokom strašću za svoju naučnu disciplinu, i iz godine u godinu, sa stečenom doktrinom i iskustvom, postao je primjer kolegama, dok su ga učenici doživljavali ne samo kao učitelja, već i kao drugog oca. Marino Borbikoni je bio izuzetan predavač obučen u raznim branšama nauke, a posebno u hemiji i fizici prema kojima je gajio izuzetnu strast.

Iako mlad i neko ko potiče iz nove porodice, bješe prepoznat i promovisan u Odbornika prvog reda i postade dio visokog

plemstva kojem je doprinio svojom jedinstvenom inteligencijom, kulturom i patriotizmom. Upavo sa onim vrlinama koje su po mišljenju Pietra Elera² „sačuvale tokom više vjekova Republiku San Marino od najopasnijih zavjera, sa mudrim postupcima dostojnim divljenja koji su doprinijeli da se sama moralno ispravi; da ostane čuvar blaga mudrosti koje nije lako pronaći na drugom mjestu; koja u svoje okrilje ubraja prave ljude državne, koji nijesu satkani od praznih govora, već od tradicionalnog i gotovo rodovskog upravljanja javnim dobrima“. Otuda njegova odbojnost prema prećeranom duhu novina; često spominjanje onoga što je u prošlosti građanima San Marina označavalo „njihovu dušu i njihovo dostojanstvo kraljevske loze“; ali i priznanje te vrhunske neophodnosti koju je proglasio na Arengu, skupštini poglavara velikih porodica, 25. marta 1906. kada je rekao: „Uvijek sam mislio i mislim da je primarni razlog postojanja i očuvanja Republike u slozi i miru među građanima“. Iz tog razloga tada i uvijek njegov glas ide zajedno sa onima koji tvrde da „u slobodnoj zemlji može biti samo slobodan narod“ i podržavaju „epski povratak slobodnim narodnim tradicijama“.³

Kao što je dobro služio školi, prosvjeti i nauci, Marino Borbikoni je bio od velike koristi otadžbini vršeci visoke državne funkcije. U svojoj 30-godišnjoj karijeri pet puta je biran za kapetana regenta. Državničku karijeru je započeo 1. oktobra 1894. kada je inaugurisan u kolektivnog šefa države zajedno sa starim plemićem Setimijem Belucijem (Setimo Beluzzi), kojemu je to bilo jedanaesto regenstvo.

Borbikoni je 1898. godine ponovo predložen za kapetana regenta. Desio se u ovom periodu jedan zanimljiv i neobičan

---

² Pietro Ellero (1833–1933) italijanski pravnik, kriminolog i političar. Senator Kraljevine Italije u šesnaestom sazivu.

³ Paolo Amaducci, *In memoria del Prof. Marino Borbiconi*, San Marino, 1927.

dogadaj. Dva velika ostrva u Indijskom Okeanu, Zanzibar i Pomba, koja su bila pod upravom Sultana, uspostavila su kontakt sa San Marinom. Naime, tih godina Italija je okupirala Somaliju, koja se nalazi nedaleko od Zanzibara, pa je Sultan proučavajući kartu Italije, saznao da postoji San Marino. Ovo sultanovo otkriće označilo je početak jedne ceremonijalne razmjene poruka, pozdrava i čestitki sa vlastima San Marina, praćenih razmjenom počasti. Tom prilikom Regent Marino Borbikoni je odlikovan Velikom zvijezdom Zanzibara, najvećom počasti u toj zemlji. O ovom redu je često govorio sa blagonaklonom ironijom. Kasnije je odlikovan Ordenom Italijanske krune, kao i Ordenom Legije časti od strane Francuske. Na najodgovorniju državnu funkciju šefa države, kapetana regenta, biran je još 1903, 1909. i na kraju 1923. godine.

Marino Borbikoni je jedna je od najznačajnijih ličnosti u životu San Marina od kraja 19. do dvadesetih godina 20. vijeka, zanimala su ga sva područja naučnih pitanja, uključujući i meteorologiju. U San Marinu je pionir te nauke koja se bavi proučavanjem atmosfere sa posebnim naglaskom na vremenske procese i prognoziranje vremena. Zalažući se za otvaranje *Meteorološke opservatorije*, izvršio je, opremom iz školske laboratorije, brojna promatranja, bilježeći vrijednosti temperature, pritiska i padavina. Obavljao je i dužnost direktora Telefonije Republike San Marina i autor je pravilnika⁴ te institucije za službenike svih državnih ureda. Bio je i dugogodišnji član Komisije za očuvanje i zaštitu istorijskih šecanja San Marina i antike. Bio je i pionir biciklizma San Marina. Kada su mu brojne obaveze to dopuštale, često se mogao videti kako, obučen sportski, pedalira sa svojim robusnim, dobro podmazanim biciklom, izazivajući znatiželju, čuđenje i simpatije građana.

---

⁴ *Regolamento Pel personale addetto al servizio nei vari Uffici*, Telefoni della Repubblica di San Marino, 1916.

Marino Borbikoni je bio čovjek velike kulture, koji se zalagao da nauka poprimi veću važnost u društvu, insistirajući na njenom širenju. Međutim, ljubav prema nauci, težnja za inovacijama i česti eksperimenti znali su ga dovesti i u neprijatnu situaciju. Tako, 1915. godine, imajući u vidu da u tom trenutku nije postojala nikakva regulacija po pitanju radio veza i frekvencija sa Italijom, spaja dva tornja San Marina bakarnom žicom kako bi napravio radio antenu. Reakcija Kraljevine Italije, koja je ušla u Veliki rat, bila je trenutna i veoma oštra i Borbikoni je bio primoran da razmontira sve. Kroz diplomatske krugove i pojedinu štampu, u Italiji i Njemačkoj, uslijedilo je i nekoliko priča u propagandne svrhe u cilju kreiranja špijunske afere. Unatoč brojnim državnim dužnostima, Borbikonijeva glavna životna preokupacija je bila nastava, pa se prosvjetnom radu posvetio do kraja života.

Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio je član Boračkog komiteta, koji je štitiio dobrovoljce iz San Marina koji su hrlili u redove italijanske vojske. Komitet je aprila 1917. godine poslao poljsku bolnicu u ratnu zonu, sa opremom i osobljem isključivo iz San Marina, a nije lišio pomoći ni venecijanske izbjeglice u San Marinu nakon povlačenja iz Kabarida (Caporetto).

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, prilikom proglašenja italijanske pobjede, ushićeni Marino Borbikoni je na slavljeničkom banketu, 4. novembra 1918. godine, od sreće zaplakao i održao uzvišeni govor kojim je hvalio italijansko oružje i vrline italijanskog roda koji je od tog dana, kako je rekao, ponovo krenuo stazom civilizatora svijeta. Posebno je naglasio zahvalnost palim sanmarinskim borcima Karlu Simončiniju i Sadiju Serafiniju⁵, dobrovoljcima i Ratnoj bolnici, koji su svojim herojstvom još jednom neraskidivo povezali ime nacionalne Republike sa imenom majke Italije.

---

⁵ Carlo Simoncini (1892–1916) i Sady Serafini (1894–1916) bili su jedina dva građanina San Marina koji su poginuli za vrijeme Prvog svjetskog rata, obojica kao dobrovoljci u Kraljevskoj italijanskoj vojsci.

Profesor Marino Borbikoni, pedagog, naučnik, političar i građanin za primjer je preminuo iznenada, od srčanih problema, 22. novembra 1925. godine. Bio je je jedna od najcjenjenijih figura prve polovine dvadesetog vijeka i jedna od najinteresantnijih ličnosti savremene istorije San Marina. Iza sebe je ostavio ćerku Liu, koja je u trenutku njegove smri završavala studije u Firenci. O njemu je ponosno govorio Kapetan Regent na skupštinskom zasijedanju 17. decembra 1925. godine: „Pozdravimo posljednjeg od starijih koji je isuviše brzo otišao našim očevima, i čijih savjeta treba uvijek da se pridržavamo i da se ugledamo na njegova djela zarad vječnog dobra naše Republike“.⁶

Procrnogorski komitet u San Marinu

Pobjednički ishod Velikog rata riješio je mnoge probleme za koje se zalagao Borbikoni kao pojedinac i kroz razne nacionalne i patriotske institucije. Međutim, pojavile su se nepravde i novi problemi koji su privukli pažnju ovog naučnika, humaniste i državnika. Žrtvovanje Kraljevine Crne Gore od strane saveznika pohlepnim težnjama Srbije za teritorijalnim proširenjem i izlaskom na more je posebno pogodilo Borbikonija.

Iako pobjednička zemlja i saveznik u ratu, Crna Gora nije bila uspješna u borbi protiv planova i interesa Srbije i nekih velikih sila, tako da je nakon deset vjekova njeno ime prvi put nestalo sa političke karte Evrope. Uzaludan je bio i vapaj američkog publiciste i aktiviste za crnogorsku nezavisnost Vitnija Vorena⁷, koji u

---

⁶ Marino Valdes Franciosi, *Marino Borbiconi*, San Marino, 1966, str. 18.

⁷ Vitni Voren (Whitney Warren 1864–1943), američki arhitekta i publicista. Poznavalac i zagovornik rješavanja crnogorskog pitanja. Rođen u Njujorku, arhitekturu studirao u Parizu. Od 1903–1913. učestvovao u projektovanju strogog centra Njujorka, autor Čelzi pristaništa, više hotela i poslovnog centra. Član delegacije Sjedinjenih Američkih Država na Konferenciji mira u Parizu.

Marino Borbikoni
(1862–1925)

svojoj knjizi *Crna Gora – zločin Mirovne konferencije* objavljenoj u Njujorku 1922. godine, tretirajući odnos saveznika prema Crnoj Gori na Versajskoj mirovnoj konferenciji 1919. godine, navodi: „Ako pustimo Srbiju i njene saučesnike da konačno do- tuku ranjenu suverenost Crne Gore, mi jačamo svaku ruku koja udara na bezbjednost svijeta. Ako dopustimo da balkanska laž prođe kao istina, potkopaćemo temelje sopstvene slobode“.⁸ Uzaludna je bila i ocjena velikog prijatelja Crne Gore i crnogorskog naroda, britanskog liberala Herberta Gledstona⁹ izgovorena u Domu lordova Parlamenta Velike Britanije: „Crna Gora ne bi mogla biti tretirana gore ni da se borila na strani centralnih

---

⁸ Whitney Waren, *Montenegro, the Crime of the Peace Conference*, New York, 1922. Knjiga je objavljena na crnogorskom jeziku sa predgovorom dr Branislava Marovića: Vitni Voren, *Crna Gora – zločin mirovne konferencije*, Podgorica, 2000.

⁹ Herbert Džon Gledston (Herbert John Gladstone 1854–1930), sin slavnog britanskog premijera Vilijema Gledstona (William E. Gladstone). Britanski državnik, političar liberal. Bio je ministar unutrašnjih poslova 1905–1910. i generalni guverner Južne Afrike 1910–1914.

sila“. Obraćajući se u pisanoj komunikaciji i putem štampe Aleksandru Divajnu¹⁰, jednom od najvećih animatora i organizatora međunarodnog pokreta za crnogorsku državnost u anglosaksonsom svijetu, Gledston je, podržavajući crnogorsku nezavisnost, istakao da: „Crna Gora ima svako pravo, ako ne na apsolutnu nezavisnost, onda barem na federalnu“.¹¹ Da se crnogorsko pitanje u periodu između dva svjetska rata ne izgubi sa horizonta međunarodne politike, krucijalni doprinos dali su svjetski intelektualci, prijatelji Crne Gore i branitelji prava malih naroda. Nijesu se mirili sa nestankom Crne Gore, tragičnom sudbinom pobjednika, a jedinog stvarnog gubitnika. Uporno su i iznova afirmisali crnogorsko pitanje vjerujući, isto kao i mađarski publicista, istoričar i bibliograf dr Jožef Bajza¹²: „...da će sigurno doći čas polaganja računa, i naša mala Crna Gora, nakon što prevlada velike teškoće, vaskrsnuće u novi život.“¹³

---

¹⁰ Aleksandar Divajn (Alex Devine 1865–1930), profesor, novinar i publicista, vlasnik i direktor škole u Vinčesteru, okolina Londona. Političku aktivnost u afirmaciji crnogorskog pitanja počeo 1916, smatran je neslužbenim diplomatskim predstavnikom Crne Gore u V. Britaniji. Napisao je više knjiga, brošura i članaka u korist Crne Gore.

¹¹ *The Cornell Daily Sun*, New York, Volume XXXIX, Number 79, 7. april 1919.

¹² Jožef Bajza (Bajza Jozsef 1885–1938), mađarski slavista, istoričar književnosti, profesor na univerzitetu u Budimpešti, kustos i direktor Narodnog muzeja, bibliotekar, publicista, istoričar i bibliograf. Akademik Mađarske akademije nauka i umjetnosti.

¹³ Bajza Jozsef, *A Montenegroi kerdes*, Budapest, 1927. Knjigu je na crnogorskom jeziku izdao JP Forum iz Novog Sada uz predgovor prof. dr Branislava Kovačevića i Marijana Miljića i podršku Udruženja Crnogoraca Srbije „Krstas“ koje je knjigu promovisalo 4. jula 2006. u Lovćencu na manifestaciji povodom obnove crnogorske nezavisnosti. U knjizi je objavljen i originalan tekst na mađarskom jeziku u vidu faksimila: Jožef Bajza, *Crnogorsko pitanje*, Novi Sad, 2006.

Profesor Marino Borbikoni je jedan od onih inostranih prijatelja Crne Gore koji su nesebično davali sebe u promociji njenih državotvornih interesa. Simpatije prema Crnoj Gori je stekao mnogo ranije, slušajući impresije svog dugogodišnjeg prijatelja, kolege sa studija, docenta Univeziteta u Bolonji profesora Antonija Baldačija (Antonio Baldacci)¹⁴, koji je Crnu Goru više puta posetio u cilju botaničkog istraživanja. Nakon sloma Crne Gore Baldači je bio osnivač i predsednik Centralnog komiteta za nezavisnost Crne Gore u Italiji, sa sedištem u Bolonji. Entuzijazam najagilnijih članova bolonjskog komiteta, Antonija Baldačija, Đakoma Gonflere (*Giacomo Gonflera*) i Etoresa Maconija (*Ettore Mazzoni*) prenio se i na Borbikonija koji je uz njihovu podršku u San Marinu osnovao analogni Komitet čiji je bio *spiritus movens*, vođa i duša.

Tokom 1920, 1921. i 1922. godine u skoro svim većim gradovima Italije osnovani su procrnogorski komiteti, a za obnovu nezavisnosti Crne Gore borilo se mnoštvo italijanskih senatora i poslanika u parlamentu. Tu ideju su podržavali i o njoj afirmativno govorili pripadnici različitih političkih opcija, pa i fašisti, njihov lider Musolini, kao i mnogi čelnici te stranke koji će kasnije postati ministri. Očekivanja da će nakon dolaska na vlast povesti odlučniju akciju u korist crnogorske nezavisnosti pokazala su se pogrešnim. Upravo oni onemogućili su dalji rad crnogorske političke emigracije u Italiji i zabranili rad procrnogorskih komiteta. Po dolasku na vlast 1922. godine, raščerali su ostatke crnogorske emigracije, naročito poslije potpisivanja Rimskog sporazuma¹⁵, između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata

---

¹⁴ Antonio Baldači (1867–1950), italijanski botaničar i geograf, profesor Univerziteta u Bolonji i Rimu. Autor više desetina stručnih radova o flori, geografiji, etnografiji, arheologiji i istoriji Crne Gore.

¹⁵ Rimski sporazum između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca potpisan je 27. januara 1924. godine. Njime je revidiran raniji

i Slovenaca. Bilo je to novo razočaranje za italijanske pregaoce i prijatelje Crne Gore, ali ne i razlog za napuštanje ideja, pa se aktivnosti komiteta za crnogorsku nezavisnost prenose u San Marino koji je bio van dometa Musolinijeve administracije.

Procrnogorski komitet u San Marinu je bio privremeno utočište za veliki broj crnogorskih patriota, vojnika i političkih emigranata, koji su morali napustiti Italiju nakon uskraćivanja domaćinstva od strane italijanske vlade i raspuštanja crnogorske vojske, kao posljedica Rapalskog ugovora¹⁶ i politike Đovanija Đolitija (*Giovanni Giolitti*) i Karla Sforce (*Carlo Sforza*) prema crnogorskom pitanju.

Podršku za svoje aktivnosti procrnogorski komitet u San Marinu je imao sa najvažnijih državnih i intelektualnih adresa Republike. Marino Borbikoni je bio na čelu komiteta i u periodu dok je obavljao dužnost kapetana regenta, od 1. oktobra 1923. do 1. aprila 1924. godine, dok je zajedno sa njim u delegaciji San Marina na kongresu za Crnu Goru (*Convegno Pro*

Rapalski ugovor iz 1920. godine, čime je riješen spor oko granice i teritorijalne pripadnosti grada Rijeke. Prema sporazumu Rijeka je pripala Kraljevini Italiji, a Sušak Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, dok je nad lučkom infrastrukturom uspostavljena zajednička uprava.

¹⁶ Rapalski ugovor je međudržavni sporazum, potpisan 12. novembra 1920. u Rapalu pored Đenove, između Kraljevine Italije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, kojim je riješeno tzv. *Jadransko pitanje* – utvrđivanje posljeratnih granica granica na istočnoj jadranskoj obali između dviju kraljevina. Tokom strogo povjerljivih, zavjereničkih pregovora delegacija Italije, koju su činili premijer Đovani Đolito, ministar vanjskih poslova Karlo Sforca i ministar rata Ivanoe Bonomi, nakon dogovora sa delegacijom beogradske vlade koju je predvodio premijer Milenko Vesnić odlučili su da Italija obustavi izdržavanje crnogorske vojske, da se ista razoruža i rasformira i da se protjeraju crnogorski emigranti sa italijanske teritorije. Tako je sredinom 1921. godine crnogorska izbjeglička vojska u Italiji prestala formalno da postoji.

Montenegro) koji je održan novembra 1922. godine u Milanu bio i Onofrio Frattori (*Onofrio Frattori*), tadašnji kapetan regent.

Marino Borbikoni, kao predsjednik procrnogorskog komiteta iz San Marina, poslao je Ligi naroda u Ženevi protest zbog odnosa međunarodne zajednice prema crnogorskom pitanju i zločina srpske vlasti prema herojskom crnogorskom narodu.

Lider Komiteta za crnogorsku nezavisnost iz Bolonje profesor Antonio Baldači piše da će Borbikoniju i vladi San Marina „ostati titula vječne slave“ zbog proglašenja Ligi naroda u znak protesta za zločine nad Crnom Gorom i njenim narodom i navodi da Crna Gora nikada neće moći da zaboravi uzvišeni gest slavne, male države, kada je maja 1923. godine prihvatila i pomogla crnogorske junake, ostatke slavne vojske, u njihovoj želji da se pridruže braći po oružju na crnogorskim planinama koji su prolivali krv za oslobađanje svoje otadžbine. Ti junaci su u Crnoj Gori pali sa puškama u ruci, jedan protiv hiljadu, ili čame umirući po srpskim zatvorima. Njihove riječi, u tragičnom činu odlaska, na obali Jadrana, bjehu riječi blagoslova Marinu Borbikoniju, njegovim saborcima i Republici San Marino.¹⁷ Prvi čovjek Procrnogorskog komiteta u San Marinu je do svoje smrti bio profesor Borbikoni, a nakon njega komitet je vodio crnogorski politički emigrant i suverenista Krsto Martinović.

Borbikoni i crnogorski komiteti u Bolonji i Njujorku

Profesor Marino Borbikoni je intenzivno saradivao sa najaktivnijim članovima Centralnog komiteta za nezavisnost Crne Gore, sa sedištem u Bolonji, čiji je predsjednik bio njegov prijatelj, univerzitetski profesor i ugledni botaničar Antonio Baldači, a među članstvom se našao i značajan broj senatora i

---

¹⁷ Paolo Amaducci, *In memoria del Prof. Marino Borbiconi*, San Marino, 1927.

poslanika italijanskog parlamenta. Počasni patroni komiteta su bili dr Marija Rusiecka, generalni sekretar Međunarodnog odbora za nezavisnost Crne Gore iz Ženeve¹⁸, dr Frederik Burnam¹⁹, brigadni general iz Kanade, Gabrijel d' Anuncio²⁰ i Jovan Plamenac²¹. Komitet je posebno bio aktivan na zbrinjavanju Crnogoraca koji su ostali u Italiji nakon raspuštanja i razoružavanja crnogorske vojske i odluke italijanske vlade da uskratiti domaćinstvo crnogorskim političkim emigrantima. Komitet iz Bolonje je radio na sakupljanju humanitarne pomoći za crnogorske izbjeglice u Italiji, pisanju protesta međunarodnim organizacijama, kao i na objavljivanju publikacija o

---

¹⁸ Međunarodni komitet za nezavisnost Crne Gore osnovan je u Ženevi pri Birou za odbranu prava naroda, 1920. godine. Poljakinja dr Marija Rusiecka bila je inicijator osnivanja.

¹⁹ Frederick Burnham (1870–1955) šef kanadske humanitarne misije na Balkanu tokom Prvog svjetskog rata. U bolnici u Pljevljima je vodio hirurško odjeljenje. Kralj Nikola ga je proizveo u čin počasnog brigadira crnogorske vojske i odlikovao Ordenom knjaza Danila I, Medaljom za hrabrost i Zlatnom medaljom za revnost. Posebnim ukazom je od kralja dobio i svečanu crnogorsku nošnju; O njemu vidi više: Nenad Stevović, *Frederik Burnam i Crna Gora*, Cetinje – Lovćenac, 2014.

²⁰ Gabrijel d' Anuncio (1863–1938) italijanski pjesnik, dramaturg, avangardista i političar. Tokom Prvog svjetskog rata, njegova percepcija u Italiji transformisala se iz književne ličnosti u nacionalnog ratnog heroja. Kao dio italijanske nacionalističke reakcije protiv Pariske mirovne konferencije, uspostavio je kratkotrajno italijansko regenstvo Kvarnera u Rijeci sa sobom kao dućeom.

²¹ Jovan Plamenac (1879–1944) crnogorski političar, jedan od vođa Božićnog ustanka 1919. godine. Ministar i predsjednik crnogorske vlade u egzilu. Politički emigrant u Francuskoj, Italiji i SAD. Kontroverzna istorijska ličnost, prešao put od crnogorskog indpendiste do srpskog radikala. Priznao Kraljevinu SHS, došao u Beograd 1925. godine, dobio diplomatsku poziciju. Ubijen od strane partizana 1944. godine u okolini Cetinja.

Crnoj Gori, između ostalog štampao je brošuru *Zločin Antante* i angažovao uglednog umjetnika Oresta Minarelija u prevođenju poezije kralja Nikole.

Tokom 1921. i 1922. godine komitet je aktivno učestvovao u prikupljanju sredstava, organizaciji, snimanju i distribuciji prvog crnogorskog igranog nijemog filma *Vaskrsenja ne biva bez smrti* advokata Vladimira Popovića, bivšeg ministra crnogorske vlade. U filmu koji je finansijski pomogla i kraljica Jelena Savojska, nastupili su tadašnji prvorazredni italijanski glumci, među kojima i filmska zvijezda Elena Sangro, a u pojedinim masovnim scenama sudjelovali su pripadnici crnogorske emigracije u Italiji. Popović i Baldači su političku borbu obogatili filmom, novim umjetničkim medijem, a jedan od najznačajnijih srpskih historičara filma, profesor dr Dejan Kosanović²² je primijetio: „... bio je to, koliko mi je poznato, jedan od prvih pokušaja u svijetu, da se u političkoj borbi angažira i sedma umjetnost.“ Sa namjerom da film na evropskoj diplomatskoj sceni promoviše i ponovo aktualizuje crnogorsko pitanje, planirano je da premijera filma bude u toku Đenovske konferencije.²³ Na žalost, ta ideja nije uspjela da se realizuje, pa je film prvi put prikazan u Rimu 14. aprila 1922. godine.

Marino Borbikoni se preko Antonija Baldačija i kroz aktivnosti komiteta u Bolonji upoznao sa brojnim crnogorskim

---

²² Dejan Kosanović (1930–2013) jugoslovenski historičar filma, reditelj i scenarista dokumentarnih i kratkometražnih filmova. Autor je 13 knjiga iz oblasti istorije filma. Kombinujući sačuvane filmske kadrove i snimljene fotografije, prof. Kosanović je 1996. godine rekonstruisao djelove filmu *Voskrsenja ne biva bez smrti* u trajanju od 30 minuta, te je ovakva verzija filma prikazivana na raznim festivalima i na crnogorskoj nacionalnoj televiziji.

²³ Đenovska konferencija je održana u periodu od 10. aprila do 19. maja 1922. godine. Predstavnici 32 države su diskutovali o ekonomskom rekonstrukciji Evrope, monetarnoj politici i odnosima sa Rusijom.

političkim emigrantima suverenističke provenijencije. Saradnju i prijateljstvo uspostavio je sa mladim intelektualcem Krstom Nikovićem²⁴, novinarom Jovanom Čubranovićem²⁵ i inžinjerom Krstom Martinovićem.

U Milanu je od 18. do 20. novembra 1922. godine, pod patronatom revije *Adriatico Nostro* i komiteta za crnogorsku nezavisnost iz Bolonje održan kongres za Crnu Goru pod nazivom *Convegno Pro Montenegro*. Kongres je vodio odbor kojim su predšedavali profesor Antonio Baldači i Erkole Arturo Mareskoti²⁶, urednik revije *Adriatico Nostro*, a članovi su, pored ostalih, bili i profesor Marino Borbikoni, predšednik procrnogorskog komiteta iz San Marina i Onofrio Fratori²⁷, kapetan regent San Marina. Na kongresu su učestvovali i predstavnici italijanskih komiteta za crnogorsku nezavisnost iz Bolonje, Lečea, Đenove, Milana, Fiume i Ferare, Međunarodnog komiteta za nezavisnost Crne Gore iz Ženeve, generalni konzuli Crne Gore iz Milana, Barija, Venecije, Brindizija i Bolonje, delegat Crne Gore u Sjedinjenim Američkim Državama, predstavnik Saveza crnogorskih odbora u SAD i značajan broj italijanskih intelektualaca. Crnogorske emigrante u Italiji zastupao je novinar i publicista Jovan Čubranović.

Marino Borbikoni je bio aktivan u borbi za rješavanje crnogorskog pitanja i van granica Republike San Marina i

²⁴ Krsto Niković (1898–1975) crnogorski politički emigrant i publicista. U Italiji je doktorirao pravne i sociološke nauke. Živio je u Ferari.

²⁵ Detaljnije o njemu: Nenad Stevović, „Crnogorski politički emigrant Jovan Čubranović“, *Matica*, br. 90, 2022, str. 237–244.

²⁶ Erkole Arturo Mareskoti (Ercole Arturo Marescotti 1866–1928) muzički kritičar, kompozitor i novinar. Urednik časopisa *Adriatico Nostro*.

²⁷ Onofrio Fratori (Onofrio Frattori) je političar iz San Marina koji je služio kao kapetan regent, što je jedan od dva šefa države Republike San Marino koji se biraju svakih šest mjeseci. Dužnost kapetana regenta je vršio 5 puta (1902, 1905, 1911, 1916. i 1922. godine).

Kraljevine Italije. Bio je istaknuti član Međunarodnog komiteta za crnogorsku nezavisnost u Njujorku zajedno sa uglednim intelektualcima, političarima i naučnicima svjetskog nivoa, iskrenim zagovornicima pravde za Crnu Goru. Te ličnosti sa imponantnim biografijama i ostvarenim profesionalnim karijerama su se za Crnu Goru borile bez ikakve naknade, trošeći sopstvena sredstva, vrijeme i energiju.

Podjele, sukobi i trvenja u crnogorskoj emigraciji, nakon završetka Prvog svjetskog rata, motivisali su inostrane prijatelje Crne Gore širom svijeta da pokušaju pokrenuti crnogorsko pitanje bez Crnogoraca. Luidi Kriskuolo²⁸ (*Luigi Criscuolo*), opunomoćeni crnogorski konzul u Njujorku, početkom 1924. godine, osnovao je Međunarodni komitet za crnogorsku nezavisnost sa šedištem u tom gradu. Luidi Kriskuolo je bio delegat posljednje crnogorske vlade priznate od velikih sila, vlade formirane dekretom regentkinje kraljice Milene Petrović-Njegoš. U Međunarodni komitet za crnogorsku nezavisnost su ušli najagilniji predšednici komiteta iz raznih evropskih država, poznati naučnici, publicisti i filantropi. Profesor Marino Borbikoni je u njemu od prvoga dana, a članovi su bili i dr Aleksandar Divajn, počasni konzul Crne Gore u Londonu; prof. Antonio Baldači, predšednik italijanskog nacionalnog komiteta za Crnu Goru; brigadni general Frederik Burnam, predšednik Bijelog krsta Kanade; dr Rene Klaparede, psiholog i publicista iz Ženeve; dr Sven Hedin, geograf iz Stokholma; dr Kurt Hasert, filozof iz Drezdena; Mendes Da Kosta, bivši počasni konzul Crne Gore u Amsterdamu; M. Le Comte Simon, predšednik Belgijskog komiteta za Crnu Goru; Eugen Korivo, bivši počasni konzul Crne Gore u Kvebeku; Vitni Voren, američki arhitekta;

---

²⁸ Luidi Kriskuolo (1887–1957) amerikanac italijanskog porijekla, investicioni bankar i publicista. Autor knjige *Pravo Crne Gore na život (Montenegro's Right to Live)* objavljene u Njujorku 1928. godine.

Fridtjof Nansen, norveški naučnik; lord Sajdenhem i Ronald Meknil, poslanici britanskog parlamenta i drugi. Razočarani podjelama u crnogorskoj emigraciji, političkim frakcijama, ljubomorom i pizmom između lidera crnogorske emigracije i osnovanom sumnjom da pojedine crnogorske vođe koriste navodnu borbu za crnogorsku stvar za pribavljanje lične materijalne koristi, moto Komiteta je bio: *Prijatelji Crne Gore odbacuju političke frakcije*. Ovaj reprezentativan skup svjetskih intelektualaca je, pored zahtjeva koji su upućivani Ligi naroda, objavljivao tekstove, proglaše i plakate upozoravajući svjetsku javnost na represiju u Crnoj Gori.²⁹

Marino Borbikoni i Krsto Martinović

Saborac po crnogorskom pitanju i prijatelj Marina Borbikonija je bio inženjer Krsto Martinović, politički emigrant i oficir kraljevske crnogorske vojske. Njihovo prijateljstvo je započeto u Bolonji, a upoznao ih je zajednički prijatelj profesor Antonio Baldači. Martinović je nakon potpisivanja Rapalskog ugovora i tajnih dogovora između vlada Kraljevine Italije i Kraljevine SHS, kritikovao italijansku politiku Đoliti-Sforca prema crnogorskom pitanju i zalagao se za opstanak crnogorske vojske u Gaeti. Zbog ovakvih stavova, kao i uticaja koji je imao među crnogorskom emigracijom, ministar Karlo Sforca je naredio 18. juna 1921. godine da se u najvećoj tajnosti iz Italije proćeraju Krsto Martinović i njegovi istomišljenici Vladimir Đ. Popović, Savo Petrović i Krsto Bajković. Ne želeći da se vrati u Crnu Goru, koja nije bila onakva za kakvu se borio, inženjer Krsto Martinović se na poziv Marina Borbikonija stacionirao u San Marinu, odakle je nastavio politički da djeluje i bori se za Crnu Goru i njenu nezavisnost.

---

²⁹ Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu 1918–1924*, knj. I, Podgorica, 2004.

Krsto Martinović
(1864–1933)

Biograf Marina Borbikonija, bivši kapetan regent Marino Valdes Franciosi piše: „Borbikoni je pružio utočište u svom domu herojskom pukovniku, inženjeru po struci Krstu Martinoviću“³⁰.

Bivši kapetan regent San Marina Onofrio Fatori, savremenik i prijatelj Marina Borbikonija, u tekstu povodom njegove smrti piše da se pokojni profesor kao predsjednik procrnogorskog komiteta do posljednjeg dana života neumorno borio za pogaženo pravo crnogorskog mučeničkog i prevarenog naroda i navodi: „Zajedno sa mnom i svim građanima San Marina, svjedok njegovog herojstva bio je Crnogorac, inženjer po struci i komandir Krsto Martinović, kojeg je primio u svoju kuću i sa kojim je dijelio hljeb na zajedničkoj trpezi i zajedničku bol.“³¹

Crnogorski emigrant Krsto Martinović je bio poliglota, između ostalih govorio je tečno i italijanski jezik. Odmah se uključio u rad procrnogorskog komiteta, a prijateljstvo sa

---

³⁰ Marino Valdes Franciosi, *Marino Borbiconi*, San Marino, 1966. str. 16.

³¹ Onofrio Fattori, *In morte dell' Prof. Grand' Uff Marino Barbiconi*, Libertas Perpetua – Museum, San Marino, 1926.

Borbikonijem omogućilo mu je ulazak u visoko društvo i komunikaciju sa političkim i kulturnim establišmentom San Marina. Objavljivao je brojne članke na italijanskom i drugim jezicima, objašnjavajući zavjeru protiv kralja Nikole i nečasne postupke srpske Vrhovne komande i aktuelizovao crnogorsko pitanje zalažući se za nezavisnost svoje domovine. Nakon što je Marino Borbikoni iznenadno preminuo 1925. godine, njegovu misiju u procrnogorskom komitetu preuzeo je Martinović, vodeći snažnu političku i propagandnu borbu za slobodnu i nezavisnu Crnu Goru, a protiv velikosrpske okupacije i politike unitarne Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je 1929. godine formalno promijenila ime u Kraljevina Jugoslavija.

O Martinovićevoj upornoj političkoj borbi za Crnu Goru govori i povjerljiva depeša³² Stalne delegacije Kraljevine Jugoslavije pri Društvu naroda u Ženevi upućena 19. avgusta 1931. godine Političkom odjeljenju Ministarstva inostranih poslova u Beogradu. U opširnom dokumentu „Akcija crnogorskog emigranta Krsta Martinovića kod Društva naroda“ koji potpisuje sekretar Ivo Andrić³³, između ostalog se navodi: „Kraljevskoj stalnoj delegaciji čast je izvestiti Ministarstvo, da je crnogorski emigrant Krsto Martinović iz San-Marina uputio u poslednje vreme Sekretarijatu Društva Naroda čitav niz protesta protiv naše Kraljevine, a za ‘samostalnost i slobodu’ Crne Gore. U dosijeu crnogorskih protesta, u Političkoj Sekciji Sekretarijata, nalazi se 17 Martinovićevih predstavki samo iz 1931. godine“.

---

³² AJ, Delegacija, pov. br. 888, f. 48, dos. 8.

³³ Ivo Andrić (1892–1975) jugoslovenski književnik i diplomata Kraljevine Jugoslavije u Rimu, Bukureštu, Gracu, Parizu, Madridu, Briselu, Ženevi i Berlinu. Nobelovu nagradu za književnost dobio 1961. godine.

Krsto Vukov Martinović je rođen 1864. godine u Bajicama nadomak crnogorske prijestonice Cetinja. Kao stipendista kralja Nikole školovao se u Italiji. U Trstu je završio inženjerijsku školu, nakon toga 1893. odlazi u Rusiju na dalje školovanje. Učesnik je rusko-japanskog rata 1904–1905. godine, đe je pokazao izuzetno hrabrost i više puta je odlikovan. Naročito se istakao u pomorskim borbama od Baltičkog mora do Dalekog Istoka. Učesnik je Božićnog ustanka 1919. godine, a nakon njegovog sloma odlazi u Italiju. U komandi crnogorske vojske u Gaeti, kao inženjerski komandir, imenovan je za načelnika Saobraćajnog odjeljenja. Bio je član uprave Crnogorske stranke seljaka i radnika. Često je pisao članke u detroitskom listu *Crnogorski glasnik*, naročito u periodu 1923–36. godine. Bliski je saradnik Međunarodnog komiteta za obnovu Crne Gore i njegovim istaknutim predstavnicima, kao i crnogorske emigracije u Evropi, Južnoj i Ševernoj Americi. Usko je saradivao i sa Nikolom Petanovićem³⁴, urednikom lista *Crnogorsko ogledalo* iz San Franciska. Održavao je komunikaciju sa crnogorskom političkom emigracijom u Sovjetskom Savezu, prije svega sa brigadirom Ivanom Bulatovićem. Takođe je saradivao sa makedonskim, bugarskim i hrvatskim emigrantskim krugovima. Ostao je dosljedan svojim ideološkim i političkim ubjeđenjima, nastavio je i u egzilu borbu za pravo, čast i slobodu Crne Gore i u vremenu kada je ta borba, sa stanovišta real-politike, bila osuđena na propast. Nikada se nije vratio u Crnu Goru, kojoj je ostao vjeran do kraja. Umro je 26. maja 1933. godine u San Marinu, đe je i sahranjen. Nekrolog mu je izašao u listu

---

³⁴ Nikola Petanović (1892–1932) intelektualac, publicista, istaknuti emigrant i borac za crnogorsku nezavisnost. Rođen je u Podgoru (Crmnica), sa nepunih 20 godina otišao je u Ameriku đe je ostao do kraja života. Godine 1927. pokreće časopis *Crnogorsko ogledalo* (Montenegrin Mirror) i u San Francisku osniva Odbor za suverenu i samostalnu Crnu Goru.

Cetinjski odjek, u kojem se između ostaloga kaže: „U San Marinu 26. maja je umrla jedna markantna figura Crne Gore. On nije bio čovjek koji mijenja vjere niti ideje, već je bio dosledan svakoj riječi koja je iz njegovih usta izašla, a još više ideji.“³⁵

---

³⁵ Srđa Martinović, *Bajički vijenac*, Podgorica, 2021.